

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 7 - Sayı 1

Sorumlu Yazar: Gulmira YESHMANOVA / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Avrasya Araştırmaları,
Doktora, gulmi_86_999@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0114-6231

Atıf: YESHMANOVA, G., (2023), Bölgesel Turizm Objesi Olarak Göçebelerin Antik Avcılık Yapıları, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, 7 (1), s. 104-115.

Gönderim ve Kabul Tarihi: 22 Aralık 2022 / 21 Haziran 2023

Araştırma Makalesi

ISSN: 2587-1331

DOI: 10.55774/mikad.1222753

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mikad>

BÖLGESEL TURİZM OBJESİ OLARAK GÖÇEBELERİN ANTİK AVCILIK YAPILARI

Öz

Hazar Denizi'nin kıyı bölgelerinin maden kaynaklarının hızlı ve büyük ölçekli gelişimi, özellikle doğu kesiminde doğal çevrenin hassas dengesini bozmak için kaçınılmaz bir tehdit oluşturmaktadır. Çevre yönetimi kurallarının geliştirilmesi, olası çevresel felaketleri önlemenin yollarını bulmak için bölgenin paleoekonomisini ve paleoekolojisini de incelemek gerekir. Çevreye karşı dikkatli olmak, doğal dengeyi bozmadan habitatların ekonomik potansiyelini kullanma yeteneği, Mangistau bölgesinin eski sakinleri için de tipikti. Bunun kanıtlarından biri de. Mangistau bölgesinin topraklarında yer alan eski av tesislerinin kalıntılarıdır ve bunlardan çok sayıda tespit edilmiştir. Bu yapılar benzersizdir Avrasya'da bu yapı örneklerine henüz rastlanmamıştır, ancak söz konusu tesisler şimdiye kadar yeterince de araştırılmamıştır. Ön çalışmalarda göçebe insanların çöl koşullarına karşı buldukları ve kullandıkları çözümlere bakıldığında bunların hiç şüphesiz teknolojik birer başarı olduklarını görülebilmektedir. Bu çalışma - kökenlerini, çevre üzerindeki etkilerini, modern turizm endüstrisindeki rollerini ve yerlerini kapsamlı bir şekilde incelemeye yönelik bir girişimdir.

Anahtar Kelime: *Kültür, Arkeoloji, Tarih, Anıt, Eski Türk, Turizm, Avcılık, Göçebe*

ANCIENT HUNTING STRUCTURES OF NOMADS AS AN OBJECT OF REGIONAL TOURISM

Abstract

The accelerated and large-scale development of the mineral resources of the Caspian Sea and the coastal territory creates an inevitable threat of disruption of the fragile balance of the natural environment, especially in its eastern part. The development of environmental management rules, the search for ways to prevent possible

environmental disasters also involves the study of paleoeconomics and paleoecology of the region. Careful attitude to the environment, the ability to use the economic potential of habitats without disturbing the natural balance, were also characteristic of the ancient inhabitants of the Mangystau region. One of the evidences of this is the ancient stationary hunting facilities. On the territory of the Mangystau region, the ruins of these ancient hunting structures are ubiquitous. Despite the fact that they are unique, they have no analogues throughout Eurasia – they are still extremely insufficiently researched. Preliminary studies show that they are an undoubted technological achievement of the nomadic people in their struggle for life in the desert. This work is an attempt to comprehensively study their origin, environmental impact and role and place in the modern tourism industry. There are three types of stationary hunting facilities on the Ustyurt plateau and the Mangystau peninsula – 1) arana, 2) baylama and 3) botek. Arans are divided into two types according to their location – 1) plain and 2) causal. Arans. The name comes from the ancient Turkic word aran, which means armpit, kolyk in Kazakh. Indeed, the arans in terms of resemble two human armpits. In Mangystau, the name kiikkora, i.e. a pen for saigas, is more common. Local limestone stones were used in the construction of these stationary hunting structures. Some structures are built with specially treated stone blocks and slabs. There are tamgas on the walls, which indicate that they belong to a certain tribal association.

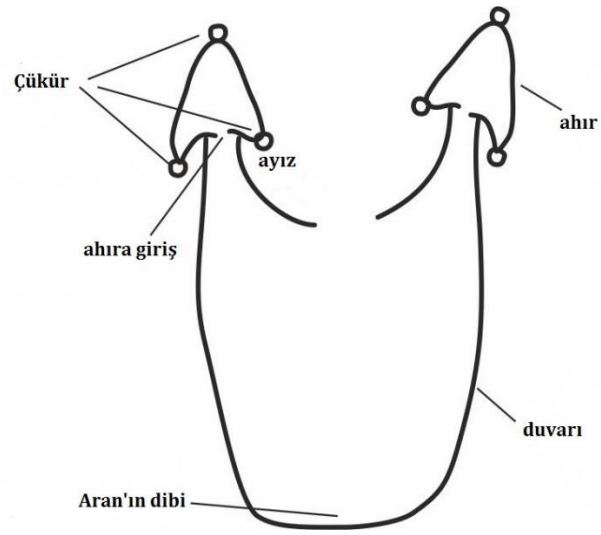
Keyword: Culture, Archeology, History, Monument, Old Turkish, Tourism, Hunting, Nomad

Giriş

Ustyurt Platosu ve Mangistau Yarımadası'nda üç tür sabit avlanma tesisi vardır : 1) Aranlar 2) Baylama 3) Boteke. Aranlar, buldukları yere göre iki türe ayrılır: 1-ovalar ve 2 - yayla kenarları. Aran'ın adı, Kazakça'da koltukaltı anlamına gelen eski bir Türk kelimesi olan aran'dan gelmektedir. Gerçekten de aranlar insanın iki koltukaltına benzemektedir. Bu sabit av tesislerinin yapımında yerel kireçtaşı kullanılmıştır. Bazı yapılar özel olarak işlenmiş taş bloklar ve levhalar ile inşa edilmiştir. Duvarlarda, bazı kabile birliklerine ait olduklarını gösteren tamgalar vardır. Tüm bu yapılar, tepelik ya da vadi gibi yer şekilleri özelliklerini göz önünde bulundurarak inşa edilmiş olup bölgede yaşayan hayvanların davranışlarının ve doğal çevrede yaşayan göçebelerin hayata dair derin bilgisine işaret etmektedir. Bu nesnelere incelendiğinde, bölgeye has avlanma mevsiminin, hayvan türlerinin, sürüdeki bireylerin cinsiyetinin, yaşının ve sayılarının dikkate alındığı ve avlanmanın yüzyıllar boyunca geliştirilen kurallara uygun olarak sistematik bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Sürünün üremesinin sürekliliğini kendileri sağladılar. Avcılık, emtia üretimi seviyesine yükseldi. Bu üretimin ürünleri olan boynuzlar ve vahşi hayvanların derileri, Doğu Avrupa ve Orta Asya'nın komşu bölgelerine hatırı sayılır miktarda teslim edildi. Bu anıtlar, yerel cazibe merkezlerini tamamlayan turizm endüstrisinin tam teşekküllü nesnelere sahiptir. Bunun bölgenin eski ekonomisine ve kültürüne kattığı bilimsel ve bilişsel değer tartışılmaz.

Sabit av tesisleri

Ustyurt Platosu ve Mangistau Yarımadası'nda üç tür sabit avlanma tesisi vardır : 1) Aranlar 2) Baylama 3) Boteke. Aranlar, buldukları yere göre iki türe ayrılır: 1-ovalar ve 2 - yayla kenarları. Aran'ın adı, Kazakça konuşulan koltukaltı anlamına gelen eski Türk kelimesi Aran'dan gelmektedir. Gerçekten de aranlar insanın iki koltukaltına benzemektedir. (şekil.1).

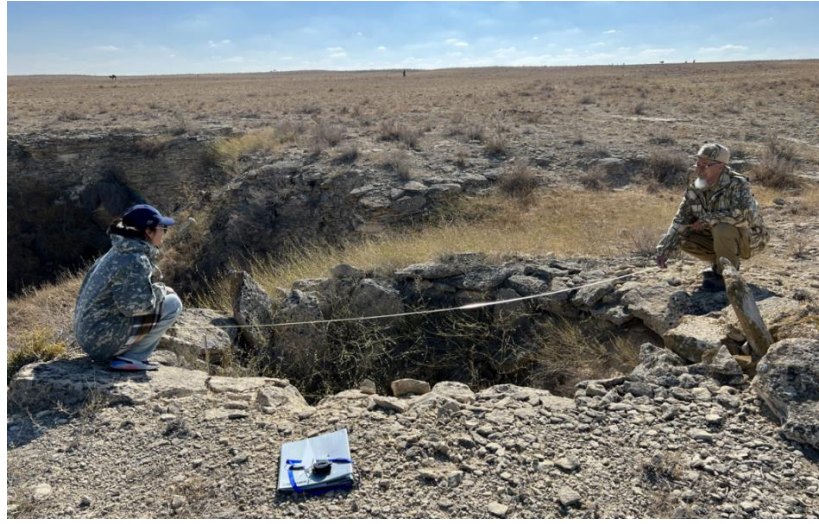

Şekil 1. Aran.

Photo 1. Aran 500m kadar yüksekten görünüş.

Ok şekilli Üstyurt Yaylası" çerçevesinde keşif gezisi

Aranlar konumlarına göre iki tipe ayrılır - 1) ova ve 2) yayla kenarları. Ova aranları çok sayıda çukurla ayırt edilir. Bu çukurlar esas olarak büyük hayvan sürülerini yakalamak için kullanılmıştır. Bu tür aranlar, saigaların mevsimsel göç yollarında inşa edilmiştir.

Yayla kenarındaki aranlar esas olarak su kaynaklarının yakınında inşa edilir - yaylalardaki, kuyular ve daha az derinliğe sahip çukurların ölçüleri ve derinlikleri bir birinden farklılık gösterir (*Photo 2*) Aynı zamanda, arharları (dağ koçu) yakalamak için yapılan özel donanımlı derin ve genişletilmiş çukurlarda vardır.

Photo 2. Aran Kosbulak

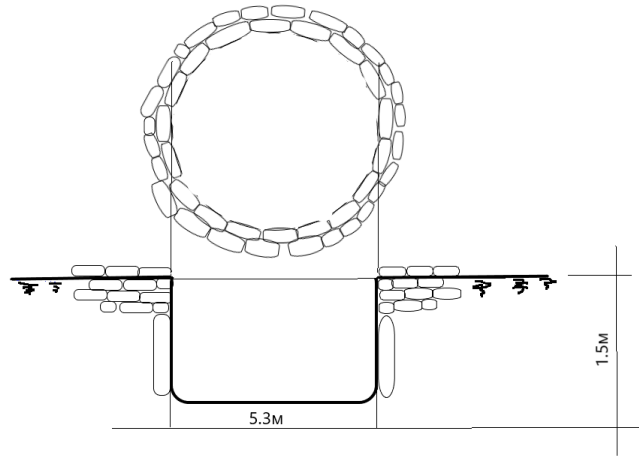
Aranların yapım şekli.

Aranın ana duvarı, yüksekliği yarım metreye ulaşan yerel moloz taşlardan inşa edilmiştir, bir metreden daha yüksek olan ve yaklaşık her 3-3,5 metre yüksekliğe sahip olan bu dikili taşlar, hayvanları korkutmak ve hayvanların onları insana benzetmeleri için korkutmak için bir metreden daha yüksek olacak şekilde yapılmışlardır. (Photo 3).

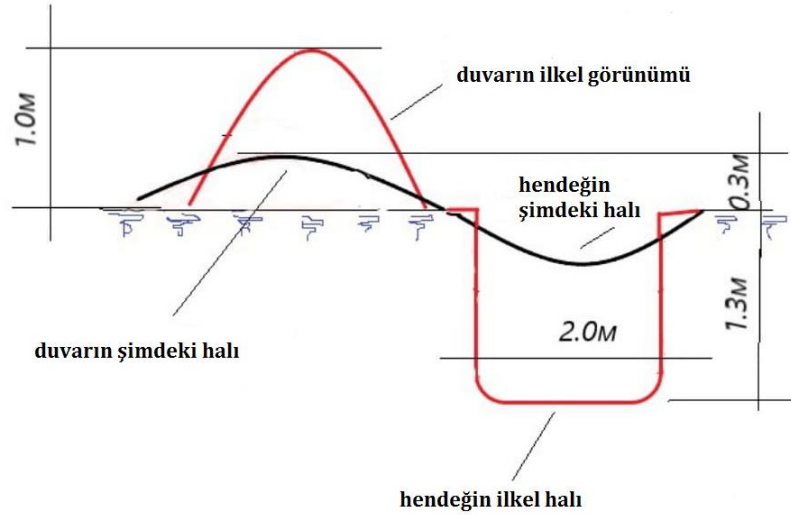
Photo 3. Aran'ın şimdiki hali

Duvar, Aran'ı çerçeveleyerek iki küçük çarkın girişlerine ahıra ulaştırıyor. Padokların da aynı şekilde duvarları ve çukurları vardı. Çapı yaklaşık 8 m derinliği ise 1,5 m'den daha fazla olan çukurun duvarları, toprağın çökmesine karşı koruyan dikey olarak yerleştirilmiş geniş taş levhalarla çevrelenmiştir (Şek. 2).

Şekil 2. Kazandık şeması

Taş malzemenin bulunmadığı yerlerde, duvar uzun bir hendek kazılarak inşa edilirken, çıkarılan toprak yapının dışından katlanarak inşa edilmiştir. (Şek. 3).

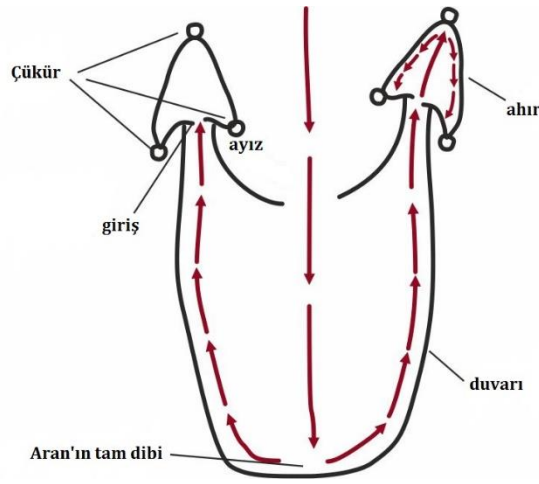

Şekil 3. Kazandık şeması

Aran'na yakalanan hayvanlar çukura düşmemek için hendek kenarı boyunca koşarlardır.

Aranların kullanım yöntemi.

Avcılar, sürüyü aran girişinden (auiz) geçirirler, doğrudan koşan hayvanlar yaklaşmakta olan duvara yaslanıp koşarken iki gruba ayrılırlar. Duvar boyunca geriye doğru koşmaya devam ederken (hendekler) girişten küçük bir padokun içine girerler. Padokun girişinin karşısında ilk çukur yer alır ve arkadan koşanların baskısı ile önde ki saigalar çukura düşer, bir diğeri onların üzerine düşer ve bir tıkanıklık oluşur. Çukurun dışında kalan hayvanların bir kısmı da ikiye ayrılır ve padok duvarı boyunca koşmaya devam eder ve aynı zamanda son çukurlara da girerler. (şek. 4).

Şekil 4. Hayvan yakalama şeması.

Çukurun çap veya genişliğine bağlı olarak her bir çukurda on ila yirmi hayvan yakalanır.

Hayvanlar içgüdüsel olarak önceki yakalama yerini ezberleyip farklı yollar seçtikleri için, aranlar sürekli olarak başka alanlara da yapıldılar bu sebeple bu yapılardan çok sayıda inşa edilmiş oldu.

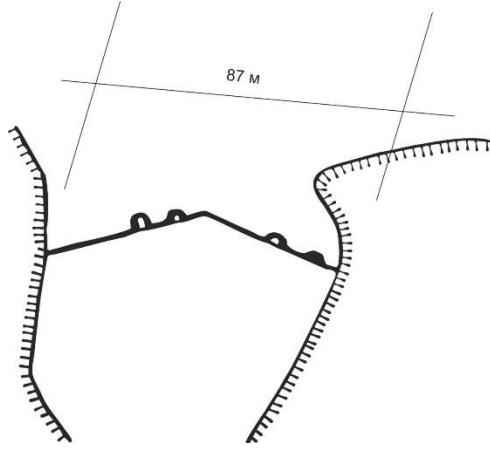
Baylama, iki dik uçurumu birbirine bağlayan bir bağ şeklinde yapılmış. Hayvanların yolunu tıkayan ve aynı zamanda avcılara bir siper gibi arkasına saklanma imkanı sunan kalınlığı 4 m'ye, yüksekliği 2 ila 3,5 m'ye ulaşabilen duvarlardır.

Mangistau bölgesinin topraklarında, bölgenin birçok araştırmacısı tarafından savunma yapılarının kalıntılara atfedilen eski, büyük boyutlara sahip bu yapılar oldukça yaygındır. (Karutz, 1910, s. 10). Gerçekten de, hepsinin "burçlar", "ateş edilecek pencereler", "savaşçılar" için geçit gibi düzenlenmiş bölümler ile, bazılarıda da doğrudan duvarın yakınında savunma siperi olarak kabul edilen hendek kalıntıları vardı.

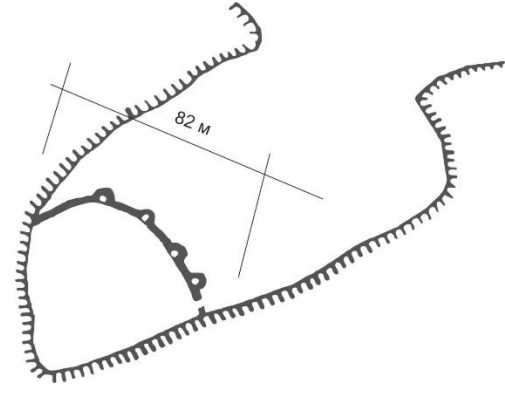
Ayrıntılı bir incelemede, bu binaların durağan avlanma yapıları olduğu ve çok özgün olduğu ortaya çıktı. Yazılı kaynaklardan, sözlü geleneklerden, yerel sakinlerin ifadelerinden yola çıkılarak yapılan, kara ve hava araştırmaları ile bu yapıların yerleri tespit edilerek açıklığa kavuşturulmuş, yerleşimlerinin arkeolojik haritaları çizilmiştir. Bölgede iki düzineden fazla yapı tespit edilirken nesne kurulurken, Mangistau'da hala keşfedilmeyen yapıların olduğu da değerlendirilmektedir.

Araziyi, doğal engelleri (bu durumda dik bir uçurum) ustaca kullanan eski avcılar, onu yapay bir yapıyla desteklediler ve vahşi hayvanların seçici olarak vurulması için bir ahır yaptılar.

Özel olarak seçilmiş bir yerde inşa edilmişlerdi, mutlaka yarımada benzeyen dik, çok derin uçurumlara sahip çenelerin yanında inşa edilmişlerdi. "Yarımadanın" boynunun her iki tarafındaki iki uçurum, sanki onları birbirine bağlıyormuş gibi özel bir duvarla bağladığı için bu adla adlandırılmışlardır. (şek. 5,6,7,8).

Şek. 5. Ua bölgesinde Baylama.

Şek. 6. Karlybas bölgesinde Baylama .

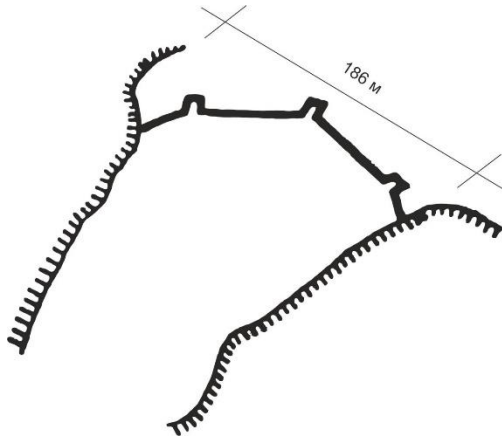

Рис.7. Байлама на местности Тамшалы.

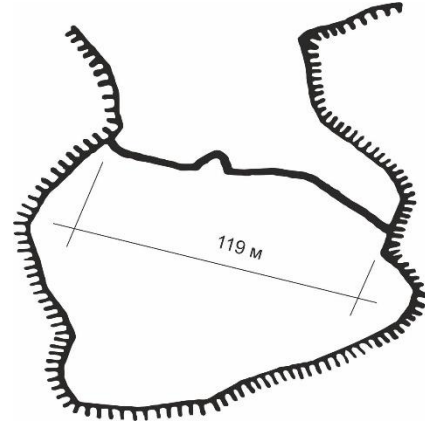
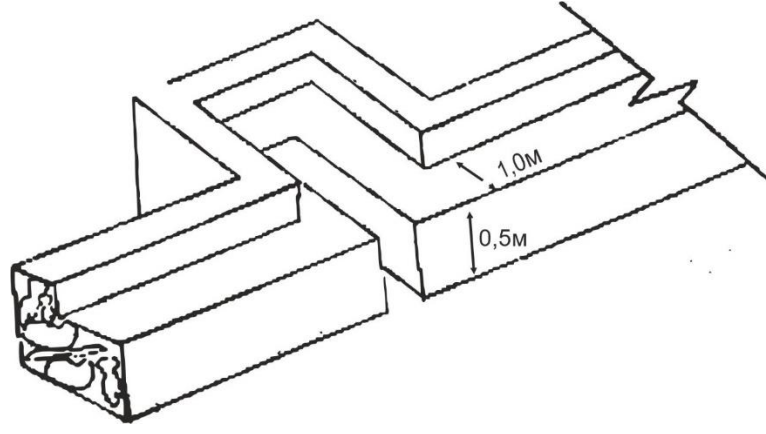
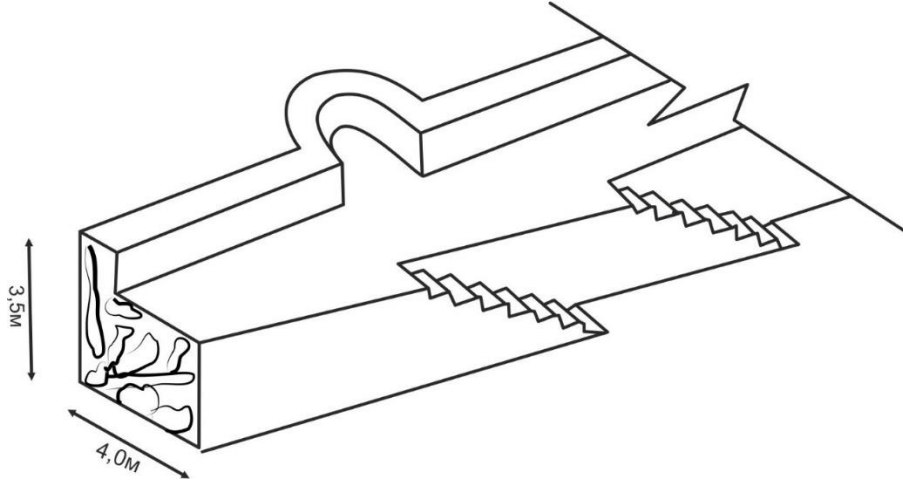

Рис. 8. Байлама на местности Қырықкөшек.

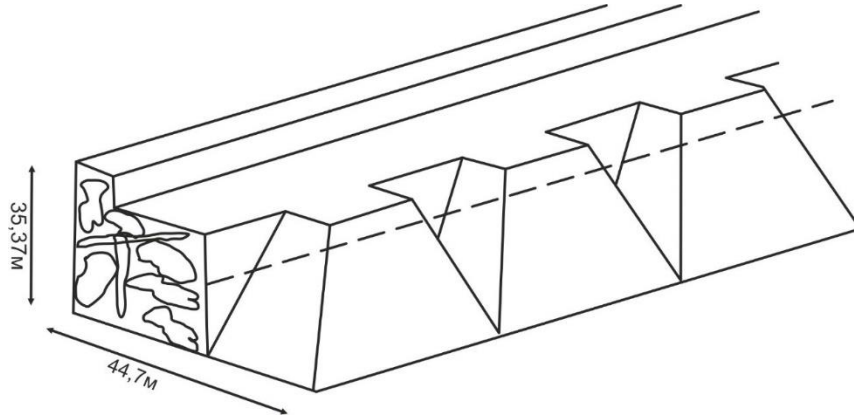
Vahşi hayvanlar doğrudan avcılarının arkasına saklandıkları duvara doğru ilerliyorlardı. Hem evcilleştirilmiş hem de vahşi olan hayvanların yorgun iken öldürülüp yenmeleri uygun görülmediğinden. Baylama vasıtası ile, hayvanların belirli bir süre dinlenmesi sağlanmıştır. Baylamalarda belli mesafelerle inşa edilen ve duvardan 2-3 metrelik çıkıntılar şeklinde yapılan özel çıkıntıları araştırmacıları bilgi eksikliği sebebiyle "burç" ve "gözetleme kuleleri" olarak değerlendirmişler ancak aslında bu çıkıntılar, eski avcılar tarafından saldırı alanını genişletmek için kullanılmışlardır. Böylece geniş bir görüş alanı oluşturularak, avlanacak hayvanların türüne, cinsiyetine, yaşına ve besili olup olmadığına bağlı olarak seçici avlanmayı mümkün kılmıştır. Ve daha da önemlisi, doğru bir atış için bir fırsat yaratılmıştır, çünkü yaralı bir hayvanın kaçmasına izin verilmemesi gerektiği düşünülmekteydi. (şek. 9,10,11).

Şekil 9. Baylam'ın Tamshaly bölgesinde yeniden inşası.

Şekil 10. Baylam'ın Karlybas bölgesinde yeniden inşası.

Şekil 11. Baylam'ın Kırıkköy'de yeniden inşası.

50 m'den 1,0 km'ye kadar olan uzunluklarda inşa edilen duvarlarda (20x40x80cm) ölçülerine sahip yerel taşlar kullanılarak duvarlar testere dişi formunda inşa edilmişlerdir. Bazı yapılar etkileyici bir estetik görünüme sahiptir, taşlar ustaca işlenir ve birbirlerine uyarlanmıştır. Baylam'ın büyük çoğunluğu güneybatıya doğru duvarın arka tarafında inşa edildi ve bu da güneş tarafından aydınlatılan hayvanların gizli bir şekilde incelenmesine imkan vermiştir. Bu durum, avcılara hayvanların görünüşüne, cinsiyetine ve yaşına göre seçilmesinde avantaj sağladı.

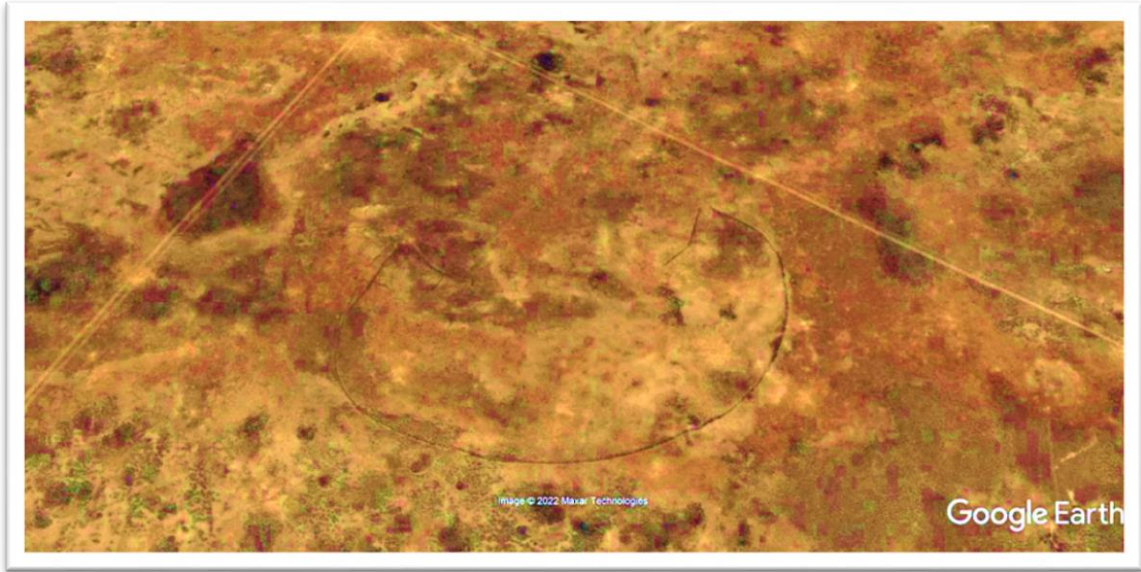
Bazı türleri esas olarak nispeten düz arazilerde inşa edilen aran'dan farklı olarak, baylama sadece yayla kenarında inşa edilmiştir.

Yapının büyüklüğü, inşaat sırasında avcılarının birlikte çalıştığını düşündürmektedir. Bu çalışmaların düzenini ve devamını sağlamak için -yapıların sıklıkla onarıldığı- bir sistem olduğuna dair kanıtlar vardır. Yıkılan yapılar yakınlarda yeni bir yere yeniden inşa edilerek kullanımları sürdürülmüştür ("DaapAr", "Tamshali" bölgeleri). Baylamaların çoğunda yerel kabilelerin tamgaları tespit edilmiştir, bu durum araştırmacıların sabit avlanma tesislerinin ataları hakkındaki varsayımlarını da doğrulamaktadır (Yagodin, 1988, s. 241).

Baylama, kulanları, tarpanları, arharları, saigaları ve Jayranları yakalamak için kullanıldı. Baylam'ın "Tamshali", "Tilkili", "Embi" bölgelerindeki nispeten daha kısa (2 m'ye kadar) duvarları, bunların arharları, saigaları ve Jiranları avlamak için kullanıldığını düşündürmektedir. Örneğin, "Embi" bölgesindeki baylama buna "Kiyk baylama" denir. Baylamanın "Kırıkkoşek", "Karlybas" bölgelerindeki etkileyici (3,5 m'ye kadar) duvarları, kulanlar, tarpanlar gibi oldukça büyük hayvanlarının yakalanmasında kullanılmıştır.

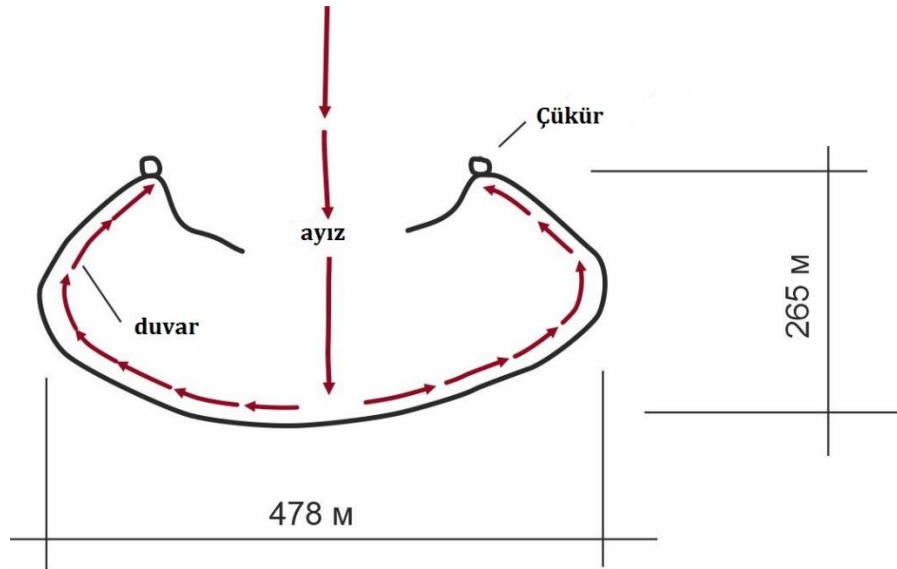
Son yılların iklimsel çalışmalarda (Varuschenko, Varuschenko, Klige, 1987), Mangistaus bölgesinde, alt-dünya döneminin 11. yüzyılda meydana geldiğini tespit etmiştir. ve bu ve sonraki birkaç yüzyılda burada nem nispeten yüksekti, flora ve faunanın daha zengin olduğu görülmüştür. Bu veriler ve Rus araştırmacıların kanıtları (Levshin, 1832, s. 384; Ivanin, 1847, s. 303) yerel geleneklerle birlikte yukarıda belirtilen avlanma nesnelerinin varlığını doğrulamaktadır.

Boteke sözü böbrek demektir Kazakça'da. Bunlar insanın bobrekleri şeklinde inşa edilmiş taş veya toprak çitlerdir, (Şek.12)

Şek. 13 Yükseklikten buteke'nin görünümü

Hayvan yolları boyunca yumuşak eğimli bir alanın tepesine bir sulama deliğine inşa edilmişlerdi. Avcılar birkaç hayvanı sürüden ayır aşağıdan görünmeyen aran'a doğru yönlendirilirler. Saigalar yamaçtan yukarı çıkarak doğrudan binanın girişinden içeri giriyorlardı.(Şek. 14)

Şekil 14. Saiga yakalama şeması

Bu sabit av tesislerinin yapımında malzeme olarak yerel kireçtaşı kullanılmıştır. Bazı yapılar özel olarak işlenmiş taş bloklar ve levhalar ile inşa edilmiştir.

Tüm bu yapılar, göçebe avcılarının doğal çevrenin özelliklerini, ovalar veya vadiler, avlanma yerinin yüksekliklerini (gözlem için), hayvanların davranışlarını iyi bildiklerine dair derin bilgisine işaret eder ki bunun sonucunda bu bilgilerin yardımıyla söz konusu yapılar inşa edilmiştir. Burada yapılan incelemeler, bölgede avlanma mevsiminin, hayvan türlerinin, sürüdeki bireylerin cinsiyetinin ve yaşının ve sayılarının dikkate alındığını ve yüzyıllar boyunca geliştirilen kurallara uygun olarak avlanmanın sistematik bir şekilde yapıldığını göstermiştir. Bu sayede sürünün sürekli çoğalmasını sağlanmıştır. Avcılık, emtia üretimi seviyesine yükseldi. Bu üretimin ürünlerinin - boynuzlar, vahşi hayvan derileri önemli miktarlarda Doğu Avrupa ve Orta Asya'nın komşu bölgeleriyle ticaret yapılırken kullanılmıştır.

Baylama ve bateke örneğindeki aranlar, bazı araştırmacıların (Kydiralin, 1993) eski avcılarının koruyucu alet ve yakalama aletlerinin kullanımına ilişkin iddialarının doğru olduğuna dair bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Aynı zamanda, bazı muhbirlerin, vahşi hayvanların kitlesel olarak ve, düzensiz bir şekilde yok edilmesi için söz konusu tesislerin kullanımıyla ilgili raporlarında vardır. (Yagodin,1988). Yerel halk yüzyıllar önce vahşi toynaklılara (Arkharlara, Saigaklara, Ceyranlara) kutsal hayvanlar olarak muamele etmişlerdi, bugüne kadar bu hayvanların efsaneleri korunmuş ve onlara zalimce davranmaya yasak olduğunu biliyorlardı. Avcılar her zaman kaçak avlanmanın cezalandırılacağını bilir ve on göre davranırlardı. Kitlesel avlanmaya, örneğin düşman istilasları sırasında çok sayıda askerin aşırı ihtiyaçları nedeniyle ancak izin verilmiştir.

Sonuç

Bölgenin antik ekonomisinin ve kültürünün anıtları olarak bu yapıların bilimsel ve bilişsel değeri şüphesizdir. Birincisi, bu yapıların başka bir benzerleri yoktur. Ormanlık yerlerde ve dünyanın başka çöllerinde, yaşayanlar vahşi hayvanları yakalamak için çeşitli sistem ve yöntemler kullandılar, ancak Mangistau yapıları düzenleme açısından onlardan çok farklıydı. İkincisi, yerel halkın içgörüsüne, öngörüsüne ve sorumluluğuna tanıklık etmektedirler. Avcılık gibi bir yaşam desteği insan toplulukları açısından hayati önemi nedeniyle, kutsallık seviyesine yükseltildi. Üçüncüsü, yerli toprakların faunasına ve florasının sürekliliğini sağlamak bakımından kayda değer örnekler olarak hizmet etmişlerdir. Yakın zamana kadar Mangistau'da, yerel sakinlerin hatasının yol açtığı tek bir hayvan türü kaybolmamıştır.

Yukarıda bahsedilen veriler ışığında, bu yapıların aynı zamanda yerel cazibe merkezlerini tamamlayan turizm endüstrisinin tam teşekküllü unsurları olduğu sonucuna varmakta

mümkündür. Ancak bunun sağlanabilmesinin yapıların ilk hallerindeki temel görünümelerini geri kazanmalarına bağlı olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar

1. Agajanov S.G. *Oğuzların ve Orta Asya'daki Türkmenlerin tarih yazıları IX - 13. yüzyıllar – Aşabat, 1969.*
2. Varushchenko S.I., Varushchenko R.K. *Hazar Denizi rejiminin ve paleovremen'deki durmaksızın su kütlelerinin değişmesi. - M., 1987.*
3. Ivanin Mİ, *1846'da Mangyshlak Yarımadası'na yapılacak bir gezi, RGO Notları. - Kn. 2. - St. Petersburg., 1873.*
4. Karutz R., *Mangyshlak'taki Kırgız ve Türkmenlerden biridir. - St. Petersburg., 1910.*
5. Sovşin A.I., *Kyrgiz-Kaysat ordularının ve bozkırlarının açıklaması. - St. Petersburg., 1832.*
6. Eversman E. *Naturolojik Dergisi // Ustyurt'un ilk Rus bilimsel araştırması. - M., 1963.*
7. *Antik çağlarda ve Orta çağlarda Orta çağın paleoekolojisi ve paleekonomisi ile ilgili sorunlar. - M., 1988.*
8. Kydralin W. *Mangistau / / Mangistau'nun Kazaklarının avcılık el sanatları. – 1993. - 26 Mayıs'ta.*